

12-дәріс: Кітап индустриясындағы авторлық құқық және құқықтық аспектілер

Кіріспе

Авторлық құқық кітап индустриясында шешуші рөл атқарады, өйткені ол кітап шығару процесіне қатысушылардың барлығының зияткерлік құқықтары мен заңды мүдделерін сақтай отырып, авторлардың да, баспагерлердің де құқықтарын қорғайды. Авторлық құқық негіздерін түсіну құқықтық қақтығыстардың алдын алу және шығармаларды жасауға және таратуға қатысатын барлық тараптардың мүдделерін қорғау үшін қажет.

Бұл дәрісте біз қарастырамыз:

1. Кітап индустриясындағы авторлық құқық негіздері.
2. Авторлардың құқықтары және оларды қорғау.
3. Баспагерлердің құқықтары және авторлармен қарым-қатынасы.

1. Авторлық құқық негіздері

Авторлық құқық-түпнұсқа туындыларды жасаушыларға айрықша құқықтарды бекітетін зияткерлік меншікті қорғаудың заңды жүйесі. Кітап индустриясында бұл мыналарды қамтиды:

- Әдебиет туындылары: кітаптар, әңгімелер, очерктер, поэзия және басқа да әдеби формалар.

- Ғылым туындылары: ғылыми мақалалар, монографиялар, оқу құралдары.

- Өнер туындылары: кітаптарда қолданылатын иллюстрациялар, фотосуреттер.

Авторлық құқық мыналарды қамтиды:

- Туындыны пайдалануға эксклюзивті құқық: автордың өз жұмысын пайдалануға рұқсат беру немесе тыйым салу құқығы.

- Жеке мүліктік емес құқықтарды қорғау: авторлықты тану және автордың беделін қорғау құқығы.

- Авторлық құқықтың жарамдылық мерзімі: әдетте авторлық құқық автордың өмірінде және ол қайтыс болғаннан кейін 70 жыл бойы жарамды, бірақ елге байланысты өзгеруі мүмкін.

2. Авторлардың құқықтары

Авторлардың құқықтары авторлық құқықпен реттеледі және бірнеше негізгі аспектілерді қамтиды:

- Көшіруге айрықша құқық: тек автор немесе автордан рұқсат алған адам шығарманы көшіруге құқылы.

- Тарату құқығы: автор өз шығармаларының таралуын бақылай алады (сату, жалға беру, беру).

- Көпшілік алдында орындау құқығы: көпшілікке ұсынылуы мүмкін шығармаларға қатысты (мысалы, пьесалар, кітап оқу).

- Қайта өңдеу құқығы: автор түпнұсқа негізінде туынды туындыларды аударуға, бейімдеуге немесе жасауға рұқсат бере алады немесе тыйым сала алады (мысалы, бейімделулер).

Авторларды қорғаудың заңнамалық шаралары мыналарды қамтиды:

- Плагиаттан қорғау: мәтінді, иллюстрацияларды және шығарманың басқа компоненттерін кез келген рұқсатсыз пайдалану авторлық құқықты бұзу ретінде қарастырылуы мүмкін.

- Лицензиялық келісімдер: автор туындыны пайдалану құқығын белгілі бір шарттарда үшінші тұлғаларға бере алады, бұл оны заңсыз пайдаланудан қорғайды.

3. Баспагерлердің құқықтары

Баспагерлер сонымен қатар авторлық заңдармен де, авторлармен жасалған шарттармен де реттелетін маңызды құқықтарға ие. Бұл құқықтарға мыналар жатады:

- Туындыларды көбейту және тарату құқығы: автормен шарт бойынша құқық алған баспагер туындыны басып шығаруға, жариялауға және таратуға мүмкіндігі бар.
- Коммерциялық пайдалану құқығы: баспагер, әдетте, автормен келісілген коммерциялық шарттар негізінде туындыны сатуға құқылы.

Баспагерлер өз құқықтары мен мүдделерін қорғайды:

- Авторлармен келісімшарттар: авторлық құқықты беру туралы жазбаша келісімдер және туындыны пайдалану шарттары.
- Ұжымдық авторлық құқықты басқару: баспагерлер авторлар мен баспагерлерге лицензиялау және роялти жинау ұйымдарымен жұмыс істей алады.

Авторлар мен баспагерлер арасындағы құқықтық қатынастар тараптардың міндеттері, сыйақы мөлшері және туындыны пайдалану мерзімдері нақты жазылған лицензиялық шарттармен реттеледі.

4. Сандық дәуірдегі авторлық құқық

Электрондық кітаптарды цифрландыру және тарату авторлық құқықты құқықтық реттеуге қосымша өзгерістер енгізді. Бүгінгі таңда Баспагерлер мен авторлар интернеттегі мазмұнды заңсыз таратумен және цифрлық ортада өз құқықтарын қорғау қажеттілігімен байланысты жаңа қиындықтарға тап болды. Ол үшін DRM (Digital Rights Management) сияқты әр түрлі қорғаныс жүйелері қолданылады, олар электронды кітаптарды көшіруді және таратуды шектейді.

Қорытынды

Кітап индустриясындағы авторлық құқық авторлардың да, баспагерлердің де мүдделерін қорғайтын маңызды құқықтық жүйені білдіреді. Құқықтық нормаларды сақтау зияткерлік меншіктің қауіпсіздігін және индустрияның дамуын қамтамасыз етеді. Авторлық құқық негіздерін, авторлар мен баспагерлердің құқықтары мен міндеттерін түсіну, сондай — ақ шарттық қатынастарды сауатты пайдалану кітап нарығында табысты жұмыс істеудің кілті болып табылады.

Негізгі тұжырымдар:

- Авторлық құқық авторға жұмысты пайдалану мен таратудың эксклюзивті құқықтарын бекіту арқылы әдеби шығармаларды қорғайды.
- Авторлардың шығармаларды көбейтуге, таратуға және қайта өңдеуге құқығы бар.
- Баспагерлер туындыларды пайдалану шарттарын реттейтін авторлармен жасалған шарттар арқылы өз құқықтарын қорғайды.
- Цифрлық дәуір DRM және лицензиялық келісімдер сияқты авторлық құқықты қорғаудың қосымша шараларын қажет етеді.

Дәріске сұрақтар

1. Кітап индустриясында қандай туындылар авторлық құқықпен қорғалады?
2. Шығарманы пайдалануға айрықша құқықтың негізгі мәні неде?
3. Авторлық құқықтың мерзімі қалай реттеледі?
4. Авторлық құқық аясында кітап авторына қандай құқықтар жатады?

5. Автордың мүліктік және мүліктік емес құқықтарының айырмашылығы неде?
6. Авторларды олардың құқықтарын бұзудан қорғаудың қандай жолдары бар?
7. Кітап индустриясындағы баспагерлердің негізгі құқықтары қандай?
8. Автор мен баспагер арасындағы лицензиялық келісімге не кіреді?
9. Авторлық құқық цифрлық дәуірде және электронды кітап шығаруда қалай реттеледі?
10. DRM жүйесі цифрлық ортада авторлық құқықты қорғауға қалай көмектеседі?

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенциясы. Интернетте қол жетімді: [WIPO-Берн конвенциясы] (<https://www.wipo.int/treaties/ru/ip/berne/>)
2. Ресей Федерациясының "авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" Заңы (2023). Интернетте қол жетімді: [кеңесші Плюс] (http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/)
3. Сандық ортадағы авторлық құқықтың құқықтық аспектілері (2021). [WIPO] мақаласы(<https://www.wipo.int/copyright/ru/>)
4. Creative Commons және авторлық құқық лицензиялары. Интернетте қол жетімді: [Creative Commons] (<https://creativecommons.org/licenses/>)
5. Digital Rights Management және оның электронды кітаптарды қорғаудағы рөлі. [ResearchGate] мақаласы(<https://www.researchgate.net/publication/331734400>)